

KARADENİZ

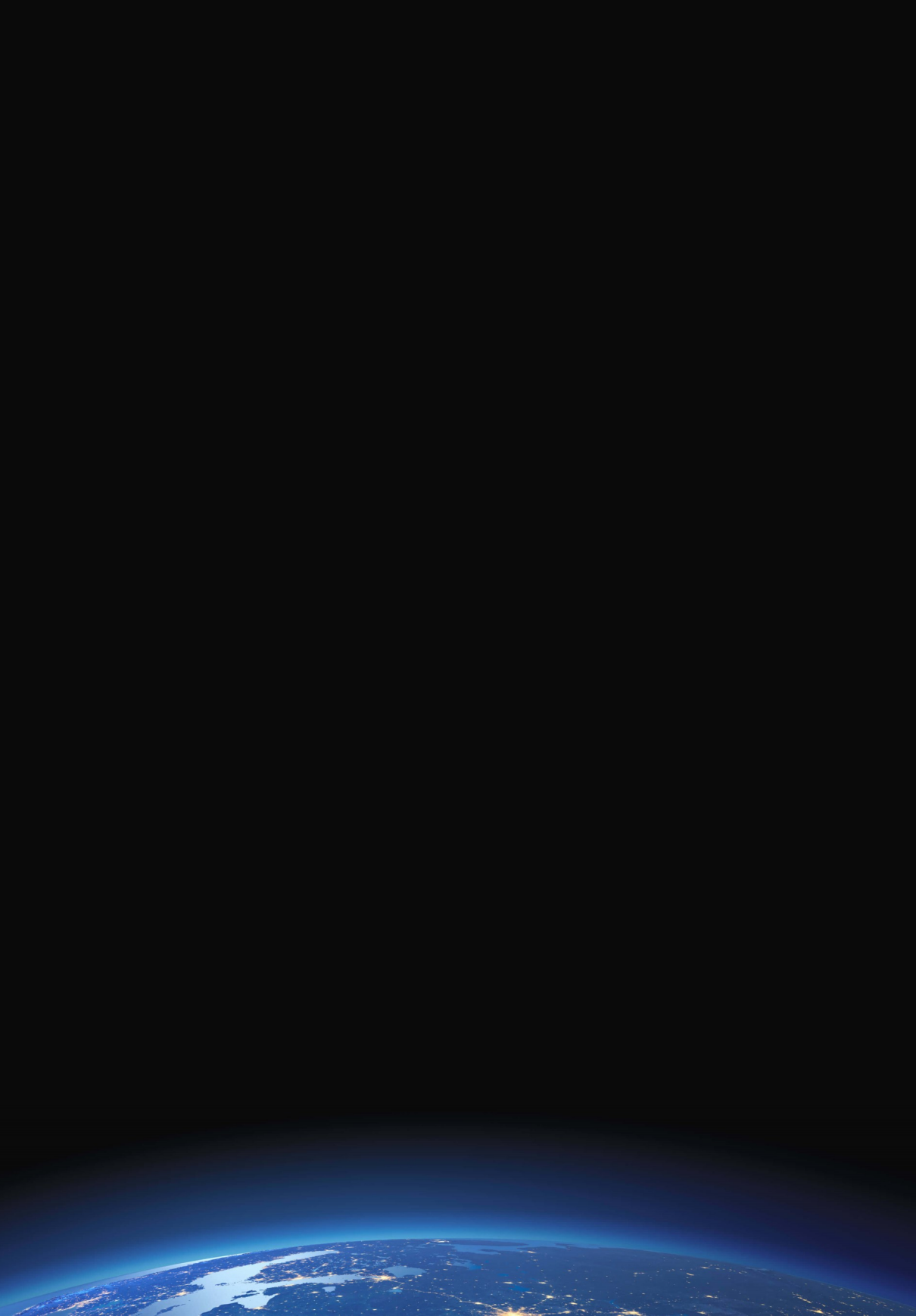
2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

KARADENİZ: 2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 1

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-35-3

© 2021 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Temmuz 2021, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasaından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editör: Özgür Tüfekçi

İçindekiler

TAKDİM8

1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2020 Görünümü

Çok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020 13

RUKİYE PATAN ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020 51

HÜLYA KINIK

İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan:
2020 78

VAHİT GÜNTAY

Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020 108

DİLEK KARADENİZ TOPAL

Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020 143

HASAN YILMAZ

Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova:
2020 182

SELİM KURT

Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020 208

EDA TUTAK

Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020 243

YAŞAR SARI

Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020..... 290

ADNAN SEYAZ

Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020..... 320

ŞEYMA KALYONCU

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

Trump Giderken Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası: 2020 354

MURAT ÜLGÜL

NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020 385

PELİN ÇOLAK ve CEREN HAKYEMEZ

Geniş Karadeniz Havzası'nda Çin'in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020..... 412

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020 439

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınıraşan Sorunlar

Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye'nin Jeopolitik Mücadelesi 476

RAHMAN DAĞ

Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası'nda Göç ... 498

İSMAİL KÖSE

“Kanal İstanbul” Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine
Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme 523

BÜLENT ŞENER

Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri 551

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında
Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri..... 595

NİSA ERDEM

2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri 625

AHMET ATEŞ

Karadeniz ve Küreselleşme 650

BÜŞRA YILMAZ ve MURAT ÇEMREK

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde Entegrasyon Hareketleri ve
Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış 678

BAYRAM GÜNGÖR

YAZARLAR 714

TAKDİM

Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın hayatına başladığı bu ilk çalışmayla küresel ve bölgesel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmayı amaçlamaktadır.

Kısa zamanda yoğun bir çalışma ve emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan elinizdeki eserin bilgi ağırlıklı olması hedeflenirken, yazarların yapmış olduğu analizler okuyucunun takdirine bırakılmıştır. Bu noktada birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümleri kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2020’de Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta yirmi bir makale yer almaktadır. Üç bölümünden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2020 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan ve Özgür Tüfekçi’nin Türkiye’nin pandemi koşulları altında 2020 yılında geirmış olduğu süreçleri ele aldığı “ok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020” başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020”; Vahit

Güntay “İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan: 2020”; Dilek Karadeniz Topal “Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020”; Hasan Yılmaz “Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020”; Selim Kurt “Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova: 2020”; Eda Tutak “Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020”; Yaşar Sarı “Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020”; Adnan Seyaz “Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020”; Şeyma Kalyoncu “Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “Trump Giderken: Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası, 2020”; Pelin Çolak ve Ceren Hakyemez’in “NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020”; Müge Yüce’nin “Geniş Karadeniz Havzası’nda Çin’in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020”; ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Özgür Tüfekçi’nin “Avrupa Birliği’nin Geniş Karadeniz Havzası’na Yönelik Politikaları: 2020” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Rahman Dağ “Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye’nin Jeopolitik Mücadelesi”; İsmail Köse “Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası’nda Göç”; Bülent Şener “‘Kanal İstanbul’ Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoğlu “Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri”; Nisa Erdem “Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri”; Ahmet Ateş “2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri”; Büşra Yılmaz ve Murat Çemrek “Karadeniz ve Küreselleşme”; Bayram Güngör “Geniş Karadeniz Bölgesi’nde Entegrasyon Hareketleri ve Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

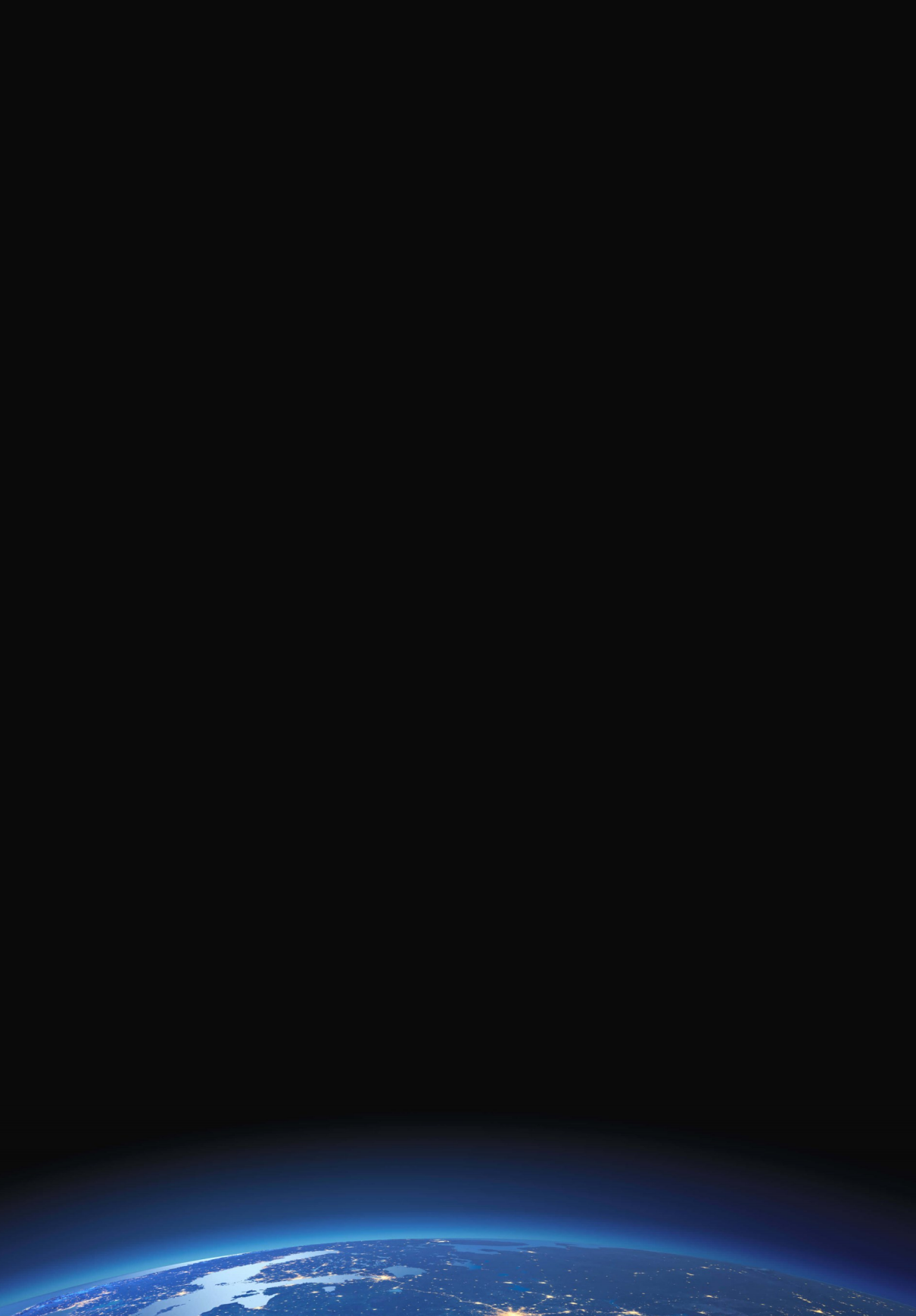
Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederim.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü
Trabzon - Nisan 2021

Geniş Karadeniz
Havzasında
Sınıraşan
Sorunlar

3. BÖLÜM

GENİŞ KARADENİZ BÖLGESİ'NDE ENTEGRASYON HAREKETLERİ VE GÜÇ MÜCADELESİ: JEOEKONOMİK BAKIŞ

Bayram Güngör

[Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü]

Giriş

Dünyada küreselleşme eğilimleri artarken aynı zamanda korumacılık tabanında şekillenen bölgesel entegrasyon eğilimleri de artmaktadır. İkilem gibi görünse de böylesi bir gelişmenin uzun dönemde küreselleşmeye katkı sağlayacağı ifade edilmektedir. Halihazırda, Dünya Ticaret Örgütü tarafından onaylanan çok sayıda bölgesel entegrasyon hareketi mevcuttur. Bölgesel ekonomik entegrasyonlara gidiş gerekçeleri çok değişik amaçlar bağlamında ifade edilse de asıl amacın piyasaların böylesi eklettik hale geldiği bir ortamda ülkelerin kendilerini tek başlarına yeterli derecede güçlü hissedememelerinden kaynaklanmaktadır. Artık yeni dünya düzeninde ülkeler kendi iç piyasaları üzerinde bile kontrol sağlayamaz duruma gelmişlerdir. Böylesi bir eğilimin etkisi dünyanın her bölgesinde olduğu gibi Geniş Karadeniz Bölgesi'nde de yaşanmaktadır.

Geniş Karadeniz Bölgesi Karadeniz'e doğrudan kıyısı olan Türkiye, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Romanya ve Bulgaristan'a ilaveten bu ülkeler ile ortak sınırları olan Yunanistan, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'dan oluşmaktadır. Türkiye ve Yunanistan dışındaki bütün ülkeler eski Sovyetler Birliği

ülkeleridir ve bu ülkeler henüz planlı ekonomik sistemden modern piyasa sistemine dönüşümlerini tam olarak tamamlamamışlardır. Geniş Karadeniz Bölgesi Asya, Avrupa ve Afrika arasında yeralan jeostratejik açıdan önemli bir geçiş koridorudur. Bölge, tarihsel süreç içerisinde Grek, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından kontrol edilmiştir.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Rusya Federasyonu ve Azerbaycan'ın dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olan ülkeler arasında olması ekonomik ve politik anlamda bölgenin önemini vurgulamak açısından dikkate değerdir. Özellikle Avrupa Birliği (AB) ve Çin'in petrol ve doğal gaz arzıcısı konumunda olan Rusya Federasyonu sadece bölgeye yönelik politikaların değil uluslararası politikalarının şekillendirilmesinde dikkate alınması gereken bir güç simgesidir. Bu durum güvenlik konusunda da stratejik ipuçları barındırmaktadır. Ayrıca bölgenin kuzeyinde jeostratejik açıdan önemli bir ülke olan Ukrayna hem ekonomik hem de siyasal anlamda bölgesel ilişkilerin belirlenmesinde bir güç olarak yer almakta özellikle Rusya Federasyonu ile olan çatışmaları global ve bölgesel bazda ilişkilerin şekillenmesinde temel teşkil etmektedir.

Böylesi karmaşık ve stratejik açıdan önemli özelliklere sahip bir bölge dikkate alındığında, uluslararası aktörlerin bölgeyi egemenlik alanları haline dönüştürmeye çalışmaları anlaşılabilir bir durumdur. Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye tam üye olmasıyla birlikte AB'nin Karadeniz'e kıyısı olan bir ülke pozisyonuna gelmesi ve enerji boru hatlarının üzerinden geçmesi nedeniyle ve de başka birçok gerekçeyle AB, bölgede Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya gibi üyelerini barındırması nedeniyle NATO, zengin Batı pazarlarına daha güvenli ve hızlı ulaşım sağlamak ve rekabet gücünü artırma talebi nedeniyle Çin, başta uluslararası terörizm ve demokrasi vurgusu kapsamında bölgede güç sahibi olmaya çalışan ve Rusya'nın yayılmasına engel teşkil etmeye çalışan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve bölge içinde küresel güçlerden biri

olan Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre (Near Abroad) politikasının hala canlılığını koruması bölgeyi uluslararası aktörlerin içinde yer aldığı bir küresel güç mücadelesi alanına dönüştürmüştür.

Böylesi bir ortamda, bölgede yer alan ülkelerin ekonomik ve güvenlik kaygılarını çözmek adına bölgesel entegrasyon süreçlerine dahil olma eğilimi içinde oldukları görülmektedir. Örneğin, Türkiye aynı anda hem AB ile tam üyelik sürecinde iken aynı zamanda Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinin tamamının üyesi olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (Black Sea Economic Cooperation-BSEC), Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri yanında İran, Pakistan ve Afganistan'ın içinde yer aldığı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Economic Cooperation Organization-ECO) ve bütün dünyadaki müslüman ülkelerin içinde yer aldığı İslam Konferansı Örgütü (Islamic Conference Organization-ICO) içinde yer alması bölgenin ne kadar farklı amaç ve kaygılara göre hareket ettiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ancak bölgesel entegrasyon oluşturarak ortak çıkar tanımlamaları olmasına rağmen bölgenin dış müdahalelere karşı direnci daha çok bireysel politikalarla sağlanmaktadır. Bu durum ortak hedefler üzerinde bir araya gelip bölgesel bağlamda entegre olmaya çalışan Geniş Karadeniz Bölgesi ülkeleri arasında var olan rekabet ve çatışmaların bu süreçlerin gelecek dönemlerdeki davranışları ve hatta varlıkları hakkında tam bir belirsizlik yaratmaktadır. Türkiye-Yunanistan, Türkiye-Ermenistan, Azerbaycan-Ermenistan, Rusya-Ukrayna, Rusya-Gürcistan, Yunanistan-K. Makedonya ve Bulgaristan-K. Makedonya arasında yaşanan sorunlar ve çatışmalar sadece güvenlik anlamında değil ekonomik anlamda da önemli bölgesel riskler taşıyan olgular olarak görülmektedir. Çalışmada, ifade edilen gerekçelerle dünyanın stratejik açıdan en önemli bölgelerinden biri olarak kabul edilen Geniş Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilen bölgesel entegrasyon hareketleri irdelenecek ve

bölge üzerinde politikaları olan uluslararası aktörlerin mücadele alanları değerlendirilecektir.

1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Kavramı

Entegrasyon farklı parçaların bir araya getirilip yeni bir bütün oluşturulması anlamına gelmektedir. Ekonomik entegrasyon uluslararası sınırlar arasında mal ve hizmet transferinin artışı ile ilgili iken, politik ve sosyolojik yanı ulusal sınırlar arasında insanların kendi isteklerine göre hareketliliğini içermektedir (Rose, 1972). Ekonomi literatüründe kavramın açık bir şekilde ifade edilmediği görülür. Bazı yaklaşımlar, kapsam içine sosyal entegrasyonu katarken diğerleri farklı uluslararası işbirliği şekillerini sınıflandırma yoluna giderler ve kavramın bağımsız devletlerarasındaki ticareti artırmada kullanıldığını ifade ederler. Bu yapıdaki en önemli özelliklerden birisi bireysel ülkeler üzerinde yer alan uluslarüstü kurumların var olmasıdır (Deutch, 1972).

Bölgesel ekonomik entegrasyonlar yeni global ekonomik düzen için önemli katkılar sağlar. Piyasanın genişlemesi, yatırım akımlarının yoğunlaşması ve ölçek ekonomileri ortaya çıkarması kaynakların optimal dağılımını olumlu yönde etkiler (Hormats, 1994). Bu fırsatların yakalanması, bilateral ve sektörel işbirliğinden hareketle güçlü kurumsal bağlantılara ve daha sonra tek birliğe geçiş şeklinde olur (Preusse, 1993). Bu aşamaların başarılı bir şekilde geçilmesinin katılımcı ülkelerin refah seviyelerini olumlu yönde etkilemesi beklenir (Petersen, 1998).

Entegrasyon nedeniyle artan reel gelir ticaret hacminde ek bir gelişmeye neden olur. Bu gelişmeden sadece bölgesel üreticiler değil bölge dışındaki ihracatçılar da yarar sağlar. Ayrıca entegrasyon, dolaylı olarak doğrudan yatırımları etkileyerek dış ticaret akımlarına yön verir. Örneğin, maliyet yönelimli doğrudan yatırımlar üçüncü ülkelerden entegre olmuş bölgelere hareket eder ve o zamana kadar ithal edilen ürünleri

ikame eder. Benzer şekilde, bölge içi rekabet düzenlemelerinden yarar sağlayan bölgesel yatırımcılar üçüncü ülkelerden gelen yatırımcıların yerini alır ve böylece sonradan gelen ihracat imkanlarını sınırlar. Diğer yandan bölgesel entegrasyon, dış ticareti artıran güçlü piyasa yönelimli yatırım artışına son verebilir. Eğer yatırımlar ticaret engellerinden kaçınmak için koruyucu amaçlar üzerine dayandırılırsa, bu durumda ticaret ikamesi muhtemelen en yüksek gelir anlamında algılanır (Bormann, 1994).

1.1. Ekonomik Entegrasyon Türleri

Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları (Economic Cooperation Agreements): En dar kapsamlı entegrasyon şekli ekonomik işbirliği anlaşmalarıdır. Burada amaç dengeli ticaretin sağlanması için gerekli mekanizmaların oluşumunu sağlamaktır (Behar, 1991). Bu gruba giren anlaşmaların bir kısmında patent hakları, standardizasyon, uluslararası haberleşme ve ulaştırma gibi teknik konularda taraf olan ülkeler için uyulacak ilkeler tespit edilir. Daha önemlileri ise, ticaret üzerine konulmuş olan çeşitli engelleri azaltmak yada ortadan kaldırmak suretiyle uluslararası iktisadi ilişkileri geliştirmek amacına yönelmiş olanlardır (Çelik, 1992).

Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Areas): Serbest Ticaret Bölgesi, anlaşmaya taraf olan ülkeler arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife, tarife dışı engel veya kota gibi sınırlamaların ortadan kaldırıldığı ve üye ülke arasında ticaretin serbest bir şekilde yapıldığı anlaşmalardır. Bu entegrasyon şeklinde üyeler üye olmayan ülkelere karşı kendilerine özgü dış ticaret politikaları uygularlar. Bölgeye giren ülkelerin mal ve hizmetleri için oluşturulan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür entegrasyonlarda ekonomi politikalarının ve kurumlarının uyumlaştırılması ve birliği söz konusu değildir (Karluk, 1995). Bu tür anlaşmalara örnek olarak NAFTA ve EFTA gösterilebilir.

Gümrük Birlikleri (The Customs Union): Bu tür entegrasyon şeklinde, birliği oluşturan ülkeler kendi aralarındaki ticaret üzerinde mevcut bütün engelleri kaldırır ve birlik dışındaki üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi ve dış ticaret rejimi uygularlar. Böylece, üye ülkelerin kendi dış ticaret politikalarını uygulama imkanları sınırlandırılmış olduğu için serbest ticaret bölgelerine göre daha ileri bir yakınlaşma derecesini ifade ederler.

Ortak Pazarlar (Common Markets): Ortak Pazar anlaşmalarında gümrük birliklerinde kabul edilen şartlardan daha ileriye gidilerek bir yandan pazarı meydana getiren ekonomiler arasında üretim faktörleri hareketini sağlayan tedbirler getirilmekte, diğer yandan para ve maliye politikaları ortaklaşa ve uyum içinde yürütülmektedir. Ayrıca, sosyal politika tedbirleri ve uygulamaları da birlikte ele alınmaktadır (İyibozkurt, 1982). Bu entegrasyon türüne örnek olarak AB gösterilebilir.

Tam Birleşme (Full Integration): Tam birleşme ekonomik ve politik birleşmeyi içerir. Üye ülkelerde uygulanacak ortak politikaların tespiti için uluslararası bir birim oluşturulur ve ortak politikaların kararlaştırılması bu kuruluşa bırakılır. Avrupa Birliği parasal birlik uygulaması bu kapsamda bir örnek olarak gösterilebilir. Burada egemenlik devri gerçekleştirilerek üye ülke merkez bankalarının yerini AB Merkez Bankası almış ve bütün parasal birliğe dahil ülkeler için ortak politikası yürütmektedir.

Tablo 1. Bölgesel Entegrasyon Hareketlerinin Ortak Özellikleri

	Serbest Ticaret Yapılması	Ortak Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Hareket Etmesi	Ekonomik ve Politik Birlik
Ekonomik İşbirliği	-/+	-	-	-
Serbest Ticaret Bölgesi	+	-	-	-

Gümrük Birliği	+	+	-	-
Ortak Pazar	+	+	+	-
Tam Birlik	+	+	+	+

1.2. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Etkileri

Üretim Etkileri: Üretim etkileri, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin sonucunda oluşur. Entegrasyon öncesinde ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki konusunda tahmin yapmak mümkün değildir. Ancak, bölge üyelerinin ekonomik yapıları, kurulan birliğin hacmi ve gümrük tarifelerinin seviyesi hangi etkinin ağır basmasının daha muhtemel olduğu yolunda bazı ipuçları verebilir. Entegrasyon, arz kaynaklarının ikamesini teşvik ederek, ticaret hacmini genişletir. Böylece, eğer gümrük birliklerinin kurulması büyük pazarların oluşumunu sağlarsa üreticiler birim başına sabit maliyetlerdeki azalmadan dolayı bir avantaj sağlar. Bunun sonucunda doğal olarak üretim maliyetleri düşer ve üretim faktörlerinden daha fazla verim sağlanır (Brainard, 1975).

Tüketim Etkileri: Entegrasyona gidilmesi durumunda tüketici kazancının ne kadar olacağı artan üretimi yöneten faktörlerin etkisine bağlıdır. Yaratılan ticaret hacmi ne kadar geniş olursa, ekonomiler arası rekabet o kadar şiddetli olur. Keza, gümrük vergilerindeki indirim ne kadar fazla olursa tüketicilerin kazancı da o kadar fazla olur. Menfi yönde şuna işaret edilmelidir ki, eğer ticaretin aksi yönde gelişmesi ile yaratılan ticaret hacmi fazla olursa tüketici zararları oluşur. Bu durumda entegrasyondan sonra birlik içindeki ve dışındaki tüketicilerin durumu entegrasyon öncesine göre daha iyi olur. Entegrasyon bölgesi içindeki tüketicilerin durumunun ne zaman iyi olacağı konusunda ise önceden bir şey söylemek mümkün değildir (Brainard, 1975).

Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkiler: Ticaret hadleri, ülkelerarası işbölümünün yarattığı refah artışından her bir ülkenin ne

kadar pay alacağını belirleyen unsurdur. Benzer ihracat ve ithalat yapılarına sahip olan ülkelerin oluşturduğu bölgesel entegrasyonlarda yer alan ülkeler kendi tarife politikalarını birbiriyle koordineli bir şekilde idare edebilirler. Böylece dünya fiyatlarını etkin bir şekilde kontrol etme gücüne sahip olurlar. Örneğin, petrol ithal eden küçük bir ülkenin dünya petrol fiyatları üzerindeki etkisi ihmal edilebilir seviyelerdedir. Fakat bu durumdaki birkaç ülkenin bölgesel entegrasyona gitmek suretiyle entegre olması ve ortak bir tarife kullanması dünya fiyatları üzerindeki etkilerini genişletebilir (Enders, 1987).

Ölçek Ekonomileri: Üretim tesislerinin kapasitesinin büyüklüğü ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına neden olur ve üretim maliyetlerini azaltır. Bu durum, üretim tasarrufları denilen bazı yararların ortaya çıkmasına neden olur. İfade edilen alanlar dışında bölgesel ekonomik entegrasyonların rekabet artırıcı etkisi, yatırımları teşvik etme etkisi, dışsal ekonomiler yaratma etkisi, teknolojik gelişme sağlama etkisi gibi doğrudan ya da dolaylı pozitif büyüme katkıları yaratan birçok etkisi bulunmaktadır.

1.3. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Başarı Koşulları

Ticaret Yaratici ve Ticaret Saptırıcı Etki: Ticaret yaratici ve ticaret saptırıcı etki J. Viner tarafından ortaya konulan etkilerdir. Bu etkiler ekonominin arz yanı ile ilgili etkilerdir. Burada entegrasyona katılan ülkelerin entegrasyondan beklenen refah kazançlarını elde etmeleri için ticaret yaratici etkinin ticaret saptırıcı etkiden büyük olması gerekir. Ticaret yaratici etki entegrasyona üye olan ülkelerin aralarındaki ticarete var olan tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılmasıyla ticaretin artması kapsamında elde ettiği refah kazançlarını ifade ederken, ticaret saptırıcı etki bir malı en düşük maliyette üreten ülkelerin entegrasyon politikaları gereği bölgeye ihracatının ortadan kalkması durumunda ortaya çıkan refah kayıplarını ifade etmektedir.

Üyeler Arasında Ortak Sınırlar: Bilindiği gibi uluslararası ticarete ulaştırma maliyetleri önemli bir maliyet kalemidir. Ulaştırma maliyeti ne kadar düşükse ticaretten beklenen karlılık o derece yüksek olmaktadır. Bu nedenle bölgesel entegrasyonlar birbiriyle ortak sınırları olan ülkeler arasında oluşturulması bu kapsamdaki maliyetleri minimize edecektir. Bu durum aynı zamanda malın taşınması kapsamında ortaya çıkacak riskleri de ilgilendirdiği için sigorta maliyetlerinin de düşmesine sebebiyet verecektir. Ayrıca entegrasyon alanlarının birbirine eklettik halde olması Ortak Pazar durumunda bölgenin sınırlarının ne olduğu konusunda da önemli bir gösterge olacaktır.

Ekonomilerinin Tamamlayıcılık-Rekabetçilik Durumu: Bu kapsamda yapılan çalışmalarda tam bir belirsizliğin olduğunu söylemek gerekir. Bazı çalışmalarda entegre olan ekonomilerin tamamlayıcı olması durumunda entegrasyonun başarılı olacağını savunan görüşlere karşı ekonomilerin rekabetçi olması durumunda entegrasyonun başarılı olacağını savunan görüşler de vardır. Her iki yaklaşımın haklı gerekçeleri olsa da günümüz dünya sisteminde artık tatmamlayıcı ekonomilerin, rekabetin sınırlandığı bir piyasa yaratması nedeniyle uzun dönemde başarısız olacağı açıktır. Bu durum uzmanlaşma sistemi üzerinde oturtulan Sovyetler Birliği örneğinde denenmiştir. Ayrıca, ekonomilerin rekabetçi olduğu ve dış ticaret politikası olarak ortak gümrük tarifesinin uygulandığı entegrasyon türlerinde bu durumun, en düşük maliyet ve en kaliteli ürünleri üreten verimliliği yüksek firmaları piyasada tutacağı için uluslararası rekabet konusunda da başarı getirebilecektir.

Ülkelerin Gelişme Seviyeleri ve Faktör Donatılarının Benzerliği Durumu: Entegrasyona üye olan ülkelerin benzer gelişme seviyelerinde olması entegrasyonun faydalarını artıracak ve refah seviyesi itibarıyla benzer gelişme seviyelerinde olan homojen bir alan ortaya çıkacaktır. Zaten entegrasyonun temel hedefi ayrımcı olmayan aynı viteste hareket eden bir alan

yaratmaktadır. Ayrıca, benzer gelişme seviyesinde olan ülkelerin üyesi olduğu bir entegrasyonda, entegrasyonun derinleşmesi, daha kapsayıcı olması ve uygulanan politikalardan benzer sonuçlar elde edilme olasılığı daha yüksek olacaktır.

Kültür ve Dil Benzerliği Durumu: Kültürel bakımdan homojen - ki kültürün temel belirleyicisi din faktörüdür- dil bakımdan ortak dil grubunda olan ülkelerin entegrasyon süreçlerinde daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir.

2. Geniş Karadeniz Bölgesinde Entegrasyon Hareketleri

Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinin içinde yer aldığı çok sayıda entegrasyon ve işbirliği kapsamında değerlendirilebilecek bütünleşme hareketleri bulunmaktadır. Bunlar arasında daha önemli olanları olarak BSEC, AB, Avrasya Ekonomik Birliği (Eurasia Economic Union-EEU), Şangay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organization-SCO), ICO, ECO, GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü sayılabilir. Çalışmada, sözkonusu entegrasyonlar arasında bölgesel ilişkileri yansıtmada daha önemli olduğu düşünülen BSEC, EEU ve GUAM Demokrasi ve Kalkınma Örgütü üzerinde odaklanıp değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (Black Sea Economic Cooperation-BSEC)

BSEC 1992 yılında İstanbul Zirvesi'nde imzalanan Boğaziçi Deklarasyonu ile kurulan bölgesel bir işbirliği hareketidir. Üyeleri Geniş Karadeniz Bölgesi içinde yer alan bütün ülkelerdir. Bu ülkeler Türkiye, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Yunanistan, Ermenistan, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'tur.

BSEC, üyeler arasında etkileşimi ve işbirliğini artırma amaçlı ikili ve çok yanlı ekonomik ve politik işbirliği girişimi olarak

tasarlanmıştır. Örgüt aynı zamanda üyeler arasında bütünsel olarak istikrarı, refahı, barışı ve iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesini hedeflemektedir. Örgüt Şartı 1998 yılında imzalanmıştır. Böylece BSEC uluslararası alanda geçerliliği olan yasal bir kimlik kazanmıştır. “Working together towards Peace, Stability and Prosperity in the Black Sea Region” BSEC'nin mottosu olarak benimsenmiştir (Chitiba, 2016). Tablo 2' de seçilmiş bazı önemli ekonomik göstergeler sunulmaktadır bölgenin ekonomik potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. BSEC'de Seçilmiş Ekonomik Göstergeler (2019)

	GSYİH (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	KBG (\$)	Nüfus (Bin)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Yüzölçümü (km ²)
Arnavutluk	153	5	7	5.353	2.854	12,3	1,4	28.748
Ermenistan	13	563	7	4.622	2.958	16,9	1,4	29.743
Azerbaycan	48	24	18	4.794	10.023	5,5	2,6	86.600
Bulgaristan	69	44	42	9.828	6.976	4,3	3,1	110.994
Gürcistan	175	10	11	4.698	3.720	14,3	4,8	69.700
Moldova	12	4	0.7	4.504	2.658	5,4	4,8	32.891
Yunanistan	210	78	78	19.583	10.716	17,2	0,2	131.957
K. Makedonya	13	8	10	6.022	2.083	17,7	0,7	25.713
Rusya Fed.	1.700	481	353	11.585	144.500	4,5	4,4	17.075.389
Romanya	250	101	111	12.919	19.356	3,9	3,8	238.391
Sırbistan	51	26	31	7.412	6.945	12,6	1,8	88.361
Türkiye	761	249	228	9.127	83.430	13,4	15,1	783.562
Ukrayna	154	63	75	3.659	44.385	8,8	7,8	603.628
Toplam	3.879	1.654	971.7		340.604			19.305.677

Kaynak: Worldbank, WDI (2021)

BSEC entegrasyon alanı Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinin tamamını kapsadığı için bu kısımda yer verilen bilgiler aynı zamanda Geniş Karadeniz Bölgesi'ni kapsamaktadır. BSEC, 2019 yılı itibarıyla 3.879 trilyon dolarlık GSYİH değerine sahip olup ortalama kişi başına gelir seviyesi yaklaşık 8.000 dolar seviyesindedir. Bölgenin toplam ihracatı 1.654 trilyon dolar iken, toplam ithalatı 971.7 milyar dolardır. Ortalama işsizlik

oranı yaklaşık yüzde 11, enflasyon oranı ise yaklaşık yüzde 4 seviyesindedir. Bölgenin toplam yüzölçümü 19.305.677 kilometre kare olup toplam nüfusu yaklaşık 341 milyondur. Bölgenin GSYİH değeri en yüksek olan ülkesi Rusya, en düşük olan ülkesi ise Moldova'dır.

BSEC ülkeleri başta petrol ve doğal gaz kaynakları olmak üzere oldukça stratejik kaynaklara sahiptir. Bölge sadece üç kıta arasında geçiş koridoru değil aynı zamanda iklim kuşakları açısından da bir dönüşüm noktası olması nedeniyle özellikle tarım, orman ve su ürünleri açısından çok çeşitli bir ürün yelpazesine sahiptir. Rusya Federasyonu, dünyanın en geniş doğal gaz rezervlerine sahip olan ülkesidir. Petrol rezervleri açısından dünya altıncısı, kömür rezervleri açısından ise dünya üçüncüsüdür. Dünyanın dördüncü önemli nükleer gücü ve elektrik üreticisi olan ülkedir. Ekilebilir tarımsal arazi itibarıyla dünya dördüncüsüdür. Ancak ürün çeşitliliği çok fazla değildir. Dünyanın nominal GSYİH açısından on birinci, SAGP' ne göre ise altıncı ülkesidir.

BSEC içinde GSYİH itibarıyla ikinci önemli ülke Türkiye'dir. Petrol ve doğal gaz kaynakları açısından dışa bağımlı olan Türkiye, toprakları üzerinden geçen boru hattı projeleriyle özellikle Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve AB açısından son derece stratejik bir ülkedir. Dünyanın en uzun ikinci boru hattı Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC), Mavi Akım (Blue Stream), Hazar Havzası enerji kaynaklarının Yunanistan ve İtalya'ya ulaşmasını sağlayan TANAP (Transanatolian Pipeline) ve TAP (Transadriatic Pipeline) projeleri ve Rus gazını Macaristan ve diğer Doğu Avrupa bölgesine taşıyan Türk Akımı (The Turkish Stream) Türkiye toprakları üzerinden geçen enerji koridorunun önemli projeleri arasındadır. Aşağıdaki haritada Türkiye üzerinden geçen petrol ve doğal gaz boru hatları gösterilmektedir.

Kaynak: BOTAş Resmi Web Sayfası, 2021

Türkiye dünyanın en gelişmiş onuncu tarım ülkesidir. Tohum bankası kapasitesiyle dünyada üçünü sıradadır. Sebze, meyve ve diğer birçok emtiayı ihraç etmektedir. Toplam tarımsal alanı meralar dahil yaklaşık 40 milyon hektar seviyesindedir. Birçok tarımsal üründe dünyada lider ülke pozisyonundadır. Fındık, kayısı, incir, ayva, kiraz gibi ürünlerde dünya sıralamasında birinci, doğal bal üretiminde ikinci, çok sayıda üründe ise ilk beş ülke arasındadır. Buğday üretiminde kendine yeterli olan Türkiye, aynı zamanda buğday ithalatçısı konumundadır. İthal ettiği buğdayı işleyerek tekrar dünya pazarına ihraç eden Türkiye'nin 2020 itibarıyla toplam dünya un ihracatı içindeki payı yüzde yaklaşık 30 seviyesindedir. Tarım sektöründe yaklaşık beş milyon kişi istihdam edilmektedir. İleri tarımsal uygulamalara geçilmesi durumunda sektörün GSYİH içindeki payı daha da artabilecektir. Başta otomotiv, tekstil, madencilik olmak üzere petro-kimya, işlenmiş gıda, demir-çelik, makina gibi sektörlerde üretim çeşitliliği yüksek ve krizlere karşı esnek bir ekonomidir. Türkiye aynı zamanda dünyada uluslararası kapsamda hareket eden turistlerin tercih ettiği altıncı önemli destinasyondur.

Sovyetler Birliği döneminde birliğin ikinci önemli ülkesi olan Ukrayna ağır sanayi tesisleri, metalurjik ürün rafinerileri, çelik ve kimya sanayi, havayolu sanayi ve taşımacılığı oldukça gelişmiş bir ülkedir. Net enerji ihracatçısı olan ülke nükleer enerji santrallerine sahiptir. Tahıl ambarı olarak bilinen ülke aynı zamanda önemli bir turizm destinasyonudur.

AB üyesi olan Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan BSEC bölgesinin ekonomik ve stratejik anlamda önemli ülkeleri arasındadır. Yunanistan başta deniz taşımacılığı ve turizm olmak üzere AB ortak tarım politikası destekleri kapsamında verimli bir tarımsal altyapıya sahip olmuştur. Metaller, kimyasallar, makine yapımı, çelik, petrol rafinerisi ve madenciliğin ekonomi içindeki payının yüksek olduğu Bulgaristan'da mısır, arpa, yulaf, pirinç gibi tarımsal ürünler de üretilmektedir. Lavanta ve gül yağı üretiminde dünya lideridir. Ayrıca özellikle kış turizmi açısından önemli bir destinasyondur. Romanya otomotiv, tekstil, hazır giyim, metalurjik ürünler, kimyasallar gibi sanayi alanlarında meyve, sebze ve çiçek üretimi gibi tarımsal alanlarda ihracatı olan bir ülkedir. Ayrıca turizm sektörü gelişmiştir.

BSEC içinde yer alan Balkan ülkeleri olan Kuzey Makedonya, Arnavutluk ve Sırbistan sanayi ürünleri açısından olmasalar da tarımsal üretim ve turizm açısından gelişmiş ülkelerdir. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan BSEC'nin Kafkasya bölgesinde yer alan ülkeleridir. Bu ülkelerden özellikle Azerbaycan Hazar Havzası petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla bölgenin stratejik ve zengin ülkesidir. Ayrıca, Hazar Denizi bölgesi balıkçılık, meyve ve sebze üretimi açısından elverişli bir potansiyele sahiptir. Ermenistan ekonomik gelişme sürecini finanse etmek için daha çok yurtdışındaki diasporasından destek bekleme yaklaşımı içinde olan bir ülkedir. Üretimi daha çok sanayi ve madencilığe dayanmaktadır. Gürcistan tarihi İpek Yolu'nun geçtiği stratejik bir geçiş lokasyonudur. Madencilik, tarım ve turizm kapsamında gelirleri olan ve mineral kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Moldova BSEC

içinde en düşük ekonomik potansiyele sahip olan ülkedir. Enerji ihtiyacını Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan sağlayan ülke, sebze ve meyve üretimi yapmaktadır.

BSEC belki de dünyada üyeleri arasında en fazla sorunun olduğu işbirliği hareketidir. Böylesi bir işbirliği hareketinin daha ileri seviyede bir bütünleşme süreci içine girmesi neredeyse imkansız gibi görünmektedir. Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ bölgesini ilhak etmesiyle başlayan ve daha sonra askeri yöntemlerle bölgenin geri alınması ile yaşanan sürecin sebebiyet verdiği gerginlik, Türkiye ile Yunanistan arasında geçmişte yaşanan savaşlar ve bölgesel bağlamda bugün de devam eden birçok problemin varlığı, Ermenistan'ın Dağlık Karabağı işgal etmesi nedeniyle Türkiye'nin bu ülke ile diplomatik ilişkilerini kesmesi ve sınırlarını kapatması, Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında gerginlik yaratan Abazya ve Güney Osetya sorunu ve yine Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhak etmesiyle başlayan problemler ağı, Yunanistan ve Bulgaristan ile K. Makedonya arasındaki problemler ve özellikle Bulgaristan'ın K. Makedonya'nın AB'ye giriş sürecinde engel çıkartması bölge ülkelerinin daha yakın ilişkiler kurmasındaki handikaplar olarak görülmektedir.

Ayrıca, ifade edildiği gibi BSEC içinde yer alan Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya AB üyesi olan ülkelerdir. Bu ülkeler Birliğin ortak dış ticaret politikasını uygulamak zorundadırlar. AB ortak dış ticaret politikası gümrük birliği anlaşmasına dayanmaktadır. Tam üyelik sürecinde olan Türkiye de AB ile gümrük birliği anlaşması olan ve birliğin ticaret politikalarını kabul eden pozisyonda olan bir ülkedir. Gümrük Birliği anlaşmasının gereği olarak birliğe üye olan ülkeler üye olmayan ülkelere birliğin ortak gümrük tarifelerini uyguladılar. Yani, BSEC içinde yer alan AB üyesi ülkeler açısından BSEC üyesi ülkeler AB'ye üye olmayan üçüncü ülkeler pozisyonunda oldukları için Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya BSEC ülkeleriyle en zayıf entegrasyon sürecine bile katılma imkanına

sahip değildir. Eğer gerekli izin verilmezse söz konusu ülkelerin içinde yer aldıkları BSEC' in daha ileri bir entegrasyon safhasına geçmesi mümkün değildir.

BSEC sürecinin neden başarılı olamayacağını bir başka gerekçesi, bölge ülkelerinin dışa açıklık itibarıyla birbirlerine benzemelerine ve ticarete bağımlılık özelliklerine rağmen entegrasyon süreci kapsamında başarısız olarak görülmeleridir. Bu ülkeler her ne kadar aynı coğrafik alan içinde ortak sınırları olan kapsamda ülkeler olsa da ekonomik gelişme, faktör donatımı ve kültürel ve politik farklılıkları son derece fazla olan ülkelerdir. Entegrasyon teorisi kapsamında bir ekonomik entegrasyonun başarı kriterlerinden biri de katılımcı ülkelerin gelişme seviyeleri, faktör donatımları ve kültürel yakınlıklarının var olmasıdır. Geniş anlamda entegrasyonu kolaylaştırabilecek ortak bir kimlik de söz konusu değildir (Zhelov, 2020). Dolayısıyla BSEC' nin bölünmüş yapısı ile daha ileri bir entegrasyon sürecine giremeyeceği açıkça görülmektedir.

2.2. Avrasya Ekonomik Birliği (Eurasian Economic Union-EEU)

Ülkeler arasında işbiliği, neorealizm/realizm ve neoliberalizm arasında devam eden tartışmanın odak noktasında yer almaktadır. Her bir teori anarşik dünya düzeni altında işbirliğini başarma olasılığı konusunda farklı görüşler sunarlar. Neorealist teori ülkeler arasındaki işbirliklerini engellemeye yönelik en az üç faktörün olduğuna vurgu yapar: kaçma korkusu, mutlak kazançtan ziyade görelî kazanç kaygısı ve karşılıklı bağımlılık altında savunmasızlık korkusu. İlk iki yaklaşım Rusya Federasyonu-Çin ilişkilerini açıklamak için başvurulabilir gerekçeler sunarken, üçüncüsü Rusya Federasyonu'nun Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini kapsayan ekonomik entegrasyon baskısını açıklamada bir gerekçe olarak kabul edilebilir niteliktedir (Tang, 2000).

Avrasya bölgesinde bağımsız ülkeler arasındaki bütünleşme hareketleri çözülmenin ardından kısa bir süre sonra ortaya

çıkmaaya başlamıştır. 1991 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (Commonwealth of Independent States-CIS) oluşturulmuştur. Başlangıçta Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya inisiyatifinde oluşturulan CIS süreci, sonrasında Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Moldova'nın da katılmasıyla on bir ülkeden oluşan büyük bir topluluk haline gelmiştir. Ancak böylesi bir oluşumun gevşek altyapı ile şekillendirilmesi üye ülkeler arasında gelişen bölgesel çatışmaların ortaya çıkmasını engellemekte yetersiz kalmıştır.

1994 yılında CIS ülkeleri arasında oluşturulmak istenen Serbest Ticaret Bölgesi oluşturma fikri Rusya Federasyonu'nun planı onaylamaması nedeniyle uygulamaya girememiştir. 2000 yılında, ekonomik ve ticari işbirliğini sağlamak amacıyla Avrasya Ekonomik Topluluğu (The Eurasia Economic Community-EurAsEc) anlaşması imzalanmıştır. Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu ve Tacikistan'dan oluşan bu topluluğun asıl amacı üyeler arasında Gümrük Birliği oluşturmaadır. 2006 yılından itibaren Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Kazakistan gümrük birliğine geçiş için gereken düzenlemeleri gerçekeştirerek 2010 yılında resmi olarak, 2011 yılında ise fiili olarak Gümrük Birliği uygulamasına geçmişlerdir. 2015 yılında, EEU sürecine dönüşmek için gerekli politika uyumlarını sağlamak amacıyla Tek Ekonomik Alan (Single Economic Space-SES)'i oluşturmuşlardır. Böyle bir oluşumun ifade ettiği anlam ekonomik olmaktan öte Rusya Federasyonu'nun eskisi gibi kıtasal bağlamda çok kutuplu bir dünya oluşturmak istemesi ile jeopolitik ve güvenlik kaygılarından kaynaklanmaktadır (Petrovskaia, 2015). Daha sonraki dönemde Ermenistan ve Kırgızistan EEU' ya katılarak üye sayısı beşe çıkmıştır. Ermenistan'ın sürece dahil olma gerekçesi olarak Azerbaycan ve Türkiye kapsamında yaşadığı çatışma ve sorunlara karşı korunma güdüsü olarak yorumlanmaktadır (Mostafa and Mahmood, 2018).

EEU, hem kurumsal oluşum hem de politikalar itibarıyla AB sürecinden esinlenen bir yapı arz etmektedir. Kurumsal yapının en üst birimi devlet başkanları seviyesinde oluşturulan Üst Avrasya Ekonomik Konseyi (Supreme Eurasian Economic Council)'dir. Başbakanlar seviyesinde katılımın olduğu karar alma organı Avrasya Hükümetlerarası Konsey (Eurasian Intergovernmental Council), yönetsel birim olan Avrasya Ekonomik Konseyi Kurulu (Board of the EEC) ve Danışsal Birimler (Advisory Boards) topluluğun diğer önemli organlarıdır.

EEU anlaşmasına göre, birliğe üye ülkeler arasında mallar, hizmetler, sermaye ve emek serbest hareket edecektir. Ayrıca, üye ülkelerin uyguladıkları endüstriyel politikaların uyumlu hale getirilmesi veya tek bir ortak politika kapsamında düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun için, ülkeler arasında parasal, finansal ve vergi politikaları öncelikli olarak uyumlu hale getirilmiş, taşımacılık, enerji ve bilgi sistemlerinin geliştirilmesi konusunda iyileştirmeler yapılmış, devletlerin süreç kapsamında uygulayacakları politikalar ortak bir kapsamda düzenlenmiştir (Mostafa and Mahmood, 2018).

EEU entegrasyon teorisi kapsamında kabul edilen uluslararası bir bölgesel entegrasyon hareketidir. Doğu Avrupa, Batı Asya ve Orta Asya içinde oluşturulmuş bir konumdur. Toplam 20.229.248 kilometrekarelik bir alanı kapsayan bölgenin nüfusu yaklaşık 182 milyondur. 2019 yılı itibarıyla kişi başına gelir seviyesi yaklaşık 6.000 dolar, toplam GSYİH değeri ise 1.7 trilyon dolar civarındadır. Tablo 3'de EEU hakkında bazı seçilmiş değişkenler kapsamında bilgiler verilmektedir.

Tablo 3. EEU'da Seçilmiş Ekonomik Göstergeler (2019)

	GSYİH (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyon \$)	KBG (\$)	Nüfus (Bin)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Yüzölçüm ü (km²)
Beyaz Rusya	63	42	42	6.663	9.467	4,2	5,6	207.595

Kırgızistan	8	3	6	1.309	6.457	6,3	1,1	199.951
Kazakistan	18	66	50	9.812	18.514	4,8	5,4	2.724.900
Rusya Fed.	1.700	481	353	11.585	144.500	4,5	4,4	17.075.389
Ermenistan	13	563	7	4.622	2.958	16,9	1,4	29.743
Toplam	1.802	1.158	458		181.896			20.237.578

Kaynak: Worldbank, WDI (2021)

Teorik bağlamda, oluşturulan bölgesel entegrasyonların başarı koşullarından birisi gümrük birliğinin “ticaret yaratıcı” etkisinin “ticaret saptırıcı” etkisinden büyük olması gerekir. Ticaret yaratıcı etki üyeler arasında gümrük vergilerinin ortadan kaldırılması nedeniyle oluşan ticaret hacmindeki artıştan kaynaklanır. Böylece üretim artar ve üyeler gelir seviyelerini, dolayısıyla yaşam standartlarını daha yüksek bir seviyeye taşırlar. Bu durum refah kazancı olarak kabul edilebilir. Gümrük birliğinin refah kaybı yaratan özelliği ise üye olmayan ülkelere karşı uyguladıkları ortak gümrük tarifesi nedeniyle düşük maliyette mal üreten ülkelerin birlik içine mal satamaz duruma gelmesidir. Yani üye ülke vatandaşları daha düşük maliyetle elde edebileceği bu ürünleri ortak gümrük tarifesi nedeniyle düşük fiyatlardan elde edemezler. Üretilen malları daha düşük maliyetlerde üreten birlik içinde yer almayan ülke sayısı ne kadar fazlaysa refah kaybı o kadar yüksek olacaktır. Sadece bu kriter kapsamında bile değerlendirildiğinde, EEU’ nun ekonomik anlamda bölge üyesi olan ülkelere sağlayacağı ekonomik katkı bir yana daha çok negatif bir etki sağlayacağı açıktır. Zaten uygulama sonrası dönemde ekonomik büyüme konusunda yaşanan gelişmelerin üye ülkeler açısından hiç de beklendiği seviyelerde olmadığı görülmüştür. Ayrıca, ekonomik birlik sürecine girmiş olmalarına rağmen ekonomik ilişkilerin daha başarılı olmasını sağlayacak istikrarlı bir para biriminin olmaması önemli bir yetersizlik olarak görülmektedir.

Entegrasyona katılımcı ülkelerin gelişme seviyeleri ve faktör donatımları itibarıyla birbirinden farklı olmaları entegrasyondan beklenen getirileri azaltmaktadır. Gümrük Birliği kapsamındaki entegrasyon uygulamalarında ülkelerin

dış ticaret politikaları arasındaki farklılıklar giderilir ve tek tarife uygulanır. Eğer üye ülkeler, gelişme seviyeleri itibarıyla birbirlerine yakın ülkeler ise uygulanan ortak dış ticaret politikası kapsamında çok fazla sorun yaşanmaz, ancak üyelerin gelişme seviyeleri farklı ise, yani üyelerin bazıları nispeten gelişmiş diğerleri az gelişmiş ise az gelişmiş üyeler bundan zarar görür. Çünkü az gelişmiş üyelerin rekabete dayanacak fonksiyonel bir iç piyasası yoktur.

EEU entegrasyon bölgesinin teorik anlamda olumlu özellikleri olarak gösterilebilecek yanları olarak üyelerin coğrafik anlamda ortak sınırlarının olması-ki bu taşıma maliyetlerini düşürür ve refah katkısı sağlar- ve üye ülke vatandaşlarının kültürel ve dil bakımından benzer nitliklere sahip olmasıdır.

EEU'nun mevcut haliyle ekonomik anlamda bütün üyeleri lehinde bütünsel olarak beklenen refah katkıları sağlayamayacağı açıktır. Hatta bu oluşumun muhtemel ekonomik faydaları olacaksa-ki bu son derece zayıf bir ihtimaldir- bunun büyük bir kısmını Rusya Federasyonu'nun elde edeceği açıktır. Değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, Avrasya Bölgesi'nde gerçekleştirilen bu oluşumun asıl amacının aslında Rusya Federasyonu'nun ekonomik ve politik açıdan bölgesel ve küresel ölçekte çıkarlarını en çoklaması olduğu söylenebilir. Topluluğun üyesi olan Ermenistan'ın Azerbaycan ile olan savaşında, piyasalarını birleştirecek kadar yakın, ortak politikalar uygulayacak kadar uyumlu ve geleceklerini aynı çıkarlar etrafında şekillendirecek kadar stratejik düşünen Rusya Federasyonu'nun sürece müdahil olmaması EEU'nun temel bakış açısını ortaya koyması açısından önemli bir göstergedir. Bu sonuç, benzer gelişmelerin olması durumunda nasıl bir politika yürütüleceğinin de açık bir örneği olarak kabul edilebilir.

2.3. GUAM Demokrasi ve Kalkınma Örgütü (GUAM Democracy and Development Organization):

GUAM Demokrasi ve Kalkınma Örgütü Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'yı kapsayan uluslararası olarak tanınan bölgesel bir entegrasyon hareketidir. 23 Mayıs 2006 tarihinde üye ülke devlet başkanları Kiev Zirvesi'nde örgüt şartını (Charter) imzalamışlardır. Şarta göre GUAM'ın amacı, demokratik değerleri güçlendirmek, hukukun üstünlüğünü sağlamak, insan haklarına saygı göstermek, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak, uluslararası ve bölgesel güvenlik ve istikrarı güçlendirmek, ortak güvenlik alanı yaratmak için Avrupa ile entegrasyon sürecini derinleştirmek, sosyo-ekonomik, taşımacılık, enerji, bilimsel, teknik ve insani potansiyeli geliştirmek, ortak çıkarlar kapsamında politik etkileşim ve işbirliğini teşvik etmektir. GUAM 2017 yılında, EEU'nun Gümrük Birliği sürecine geçmesinden hemen sonra aralarındaki gümrük prosedürlerini uyumlaştırmış ve Serbest Ticaret Anlaşması imzalayarak entegrasyon derecelerini artırmışlardır. Tablo 4'de GUAM bölgesine ait bazı göstergeler sunulmaktadır. Tablo 4'de GUAM bölgesine ait bazı göstergeler sunulmaktadır. Tablo 4'de GUAM bölgesine ait bazı göstergeler sunulmaktadır. Tablo 4'de GUAM bölgesine ait bazı göstergeler sunulmaktadır.

Tablo 4. GUAM' da Seçilmiş Ekonomik Göstergeler (2019)

	GSYİH (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	KBG (\$)	Nüfus (Bin)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Yüzölçü mü (km²)
Azerbaycan	48	24	18	4.794	10.023	5,5	2,6	86.600
Gürcistan	175	10	11	4.698	3.720	14,3	4,8	69.700
Moldova	12	4	0.7	4.504	2.658	5,4	4,8	32.891
Ukrayna	154	63	75	3.659	44.385	8,8	7,8	603.628
Toplam	289	101	104.7		60.786			792.819

Kaynak: Worldbank, WDI (2021)

GUAM üyelerininin 2019 yılı itibarıyla toplam GSYİH değeri 289 milyar dolardır. 792.819 kilometrekare yüzölçümüne sahip bölgenin toplam nüfusu 60.786'dır. Kişi başına gelir seviyesi yaklaşık olarak 4.500 dolar civarında iken ortalama enflasyon oranı yaklaşık yüzde 5, ortalama işsizlik oranı ise yaklaşık

yüzde 8 seviyesindedir. Bölgenin toplam ihracatı 101 milyar dolar, toplam ithalatı ise yaklaşık 105 milyar düzeyindedir.

GUAM, Birleşmiş Milletler (UN-United Nations), Avrupa Birliği, Barış için Ortaklık (PfP-Partnership for Peace), Euro-Atlantik Ortaklık Konseyi (EACP-Euro-Atlantic Partnership Council), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (OSCE-Organisation for Security and Co-operation in Europe), Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO-North Atlantic Treaty Organization) ve ABD başta olmak üzere birçok ülke ile işbirliği içinde hareket etmektedir. Özellikle, ABD ile olan işbirliği sürecinin açık bir şekilde yürütülmesi ve toplantılara ilişkin içeriğin topluluk resmi sayfasından paylaşılması örgütün arka planında ABD'nin olduğu iddialarını destekleyecek niteliktedir. Özellikle barış, güvenlik, toprak bütünlüğü ve istikrar gibi önemli konularda ABD ile işbirliği içinde olduklarını ortaya koymaları GUAM-ABD işbirliği açısından açık mesajlar içermektedir. Böylesi bir fiili duruma rağmen, GUAM, ABD ile organik bir bağlantısının varlığını red etmekten geri kalmamakta ve sürekli olarak Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler kurmak istediklerini belirtmekteydiler. Ancak 2014 yılında Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhak etmesi GUAM'ı Batı tabanlı entegrasyon süreçlerine daha da yaklaştırmıştır.

3. Geniş Karadeniz Bölgesinin Önemi

Geniş Karadeniz Bölgesi'nin jeostratejik konumu üç faktörün etkileşimi ile şekillenmektedir. İlki, Avrupa, Avrasya ülkeleri ve imparatorluklar arasında güç dengelerindeki değişimler, İkincisi nispeten küçük ülkelerin politik amaçları, üçüncüsü ise bölgenin doğu-batı, kuzey-güney ticaret rotalarının transit noktası olarak bölgenin statüsü. Bu faktörlerin birçok şekilde Karadeniz Bölgesi ile ilgili konuları ve çıkarları tanımlamak için kullanılmaya devam edildiği görülmektedir (King, 2008).

Modern tarihte her zaman Karadeniz Bölgesi ve bölgeye sınır olan yakın ülkeler Batı açısından sınırlı öneme sahip

olmuşlardır. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte NATO ve AB' nin doğuya doğru genişlemesi ve Hazar Havzası'nda önemli petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfi bölgeye olan uluslararası ilgiyi artırmıştır (Dima, 2003). Ayrıca, Asya ülkelerinin başta Çin olmak üzere, Batı piyasalarına daha fonksiyonel bir şekilde ulaşma isteği bölgenin jeostratejik önemini farklı bir zemine taşımıştır. Oluşan yeni dünya düzeninde gücün yavaş yavaş doğuya doğru kayması ABD' nin de doğrudan içinde yer aldığı bir ortam yaratmıştır. Bölgenin ekonomik, güvenlik, jeostratejik ve politik olarak var olan kırılğan yapısı içinde yer alan ülkeler bu gelişmeler kapsamında neredeyse kendi egemenlik alanlarında edilgen duruma düşmüşlerdir. Sadece bölgenin değil global sistemin de kabul ettiği en güçlü ülkelerden biri olarak görülen Rusya Federasyonu bile bu politikalar karşısında etkinliğini kaybetmekte ve bölgesel birçok soruna istese bile gerekli müdahaleleri yapamamaktadır. Özellikle Batı dünyasının getirmiş olduğu kısıtlamalar Rusya Federasyonu'nu ekonomik anlamda sıkıştırmakta belki de genetiğinde hiç olmayan usulde hareket etmek zorunda bırakmaktadır. Bu kısımda AB, Çin ve ABD'nin Geniş Karadeniz Bölgesi perspektiflerinden söz edilecektir.

3.1. Avrupa Birliği Perspektifi:

Karadeniz Bölgesi, sadece coğrafik ve politik bir konsept değildir. Başlangıçta da değinildiği gibi farklı kültür ve doğal kaynakları ile Avrupa, Asya ve Afrika arasında yer alan önemli bir geçiş koridorudur. AB'nin genişleme sürecinin bir sonucu olarak Karadeniz Bölgesi Birlik politikalarının önemli bir alanı haline gelmiştir. Bölgenin AB için önemi sadece enerji ve güvenlik nedeniyle değil aynı zamanda ekonomik olarak büyüyen bir alan olmasından kaynaklanmaktadır (Veronika, 2017). Ayrıca göç ve sınır kontrollerini de içeren organize suç ve terörizmle mücadele, demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğünü bu alanlarda geliştirmek, uzun dönemli istikrar ve çatışma yönetimi oluşturmak gibi gerekçeler Birliğin bölgeye

bakışı kapsamında önemli konular arasındadır (Cornel and Högström, 2006).

Bu konular arasında hiç kuşkusuz en önemlilerinden biri enerji güvenliğidir. AB enerji konusunda dışa bağımlı bir bölgedir. AB, Hazar Havzası'ndan Avrupa'ya petrol ve doğal gaz boru hatlarının oluşumuna destek vererek Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda özellikle Türk gaz boru hattı ağına dahil olmak elzem gibi görünmektedir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya yeni bağımsız ülkeler çıkmıştır. Bunların bir kısmı Avrupa kıtasında daha önce var olan, demokratik rejim tipi deneyimine sahip ve AB ülkeleri ile sınır olan bağımsız ülkelerdir. Uzun bir süre planlı ekonomik sistemle yönetilen bu ülkeler bağımsızlıktan sonra tekrar eski yapılarına geri dönmüşlerdir. Piyasa ekonomisine geçen bu ülkeler yeni sisteme uyum sağlamaları konusunda desteğe ihtiyaç duymaktaydı ve bu desteği onlara başlangıçta PHARE (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies) programı aracılığıyla AB vermiştir. Program başlangıçta sadece Polonya ve Macaristan'ı kapsarken daha sonra diğer ülkelere de genişletilmiştir. PHARE programı “from plan to market” olarak ifade edilen dönüşüm süreci içinde ülkelere verilen teknik ve finansal desteği ifade etmektedir. Bu programdan daha sonra AB üyesi olan Bulgaristan ve Romanya da yararlanmıştır. Bunun dışında tarım sektörüne yönelik SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development), Katılım için Yapısal Politikalar Enstrümanı ISPA (Instrument for Structural Policy for Pre-Accession) gibi destek programları başlatılmıştır. Ayrıca, Avrupa Komşuluk politikasını (European Neighborhood Policy-ENP) devreye sokmuş Sovyet sonrası ülkeler olan ancak AB'ye sınır olmayan Geniş Karadeniz Bölgesi kapsamında bulunan ülkeler olan Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'yı sisteme dahil etmiştir. Bu ülkeler daha sonra

AB'nin Doğu Ortaklık Politikasının (EU's Eastern Partnership Programme) da parçası olmuşlardır (Shlykov, 2018).

Romanya ve Bulgaristan'ın 2007 yılında AB' ye katılımıyla birlikte AB' nin Karadeniz ile olan bağlantısı tamamen farklı bir noktaya taşınmıştır. Karadeniz'in AB açısından bir iç deniz statüsüne dönüşmesi bölgeye yönelik bütünsel bir vizyon oluşturulmasını beraberinde getirmiştir. Bu yeni durumla bağlantılı olarak oluşturulan vizyon "The Black Sea Synergy-A New Regional Initiative" olarak belirlenmiştir. The Black Sea Synergy (BSS) bölgenin AB açısından stratejik bir bölge haline geldiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Roxana, 2017). Program kapsamında değişik projeler ve uygulamalar vasıtasıyla bölge içi işbirliği geliştirilmeye çalışılmaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan çoğu ülke için AB en önemli ticaret ortağı konumundadır. Bölgeye AB'nin ilgisi tabii ki bölgenin jeostratejik önemi olan bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bölgenin güvenli, istikrarlı ve zengin olması AB çıkarlarıyla uyumludur (Zhelev, 2020).

3.2. Amerika Birleşik Devletleri Perspektifi:

ABD Dünya GSYİH' sinin yaklaşık yüzde 25' ini üreten en güçlü ülkesidir ve bu pozisyonunu korumaya çalışmaktadır. Bu nedenle mevcut pozisyonunu değiştirmeye yönelik hem ekonomik hem de politik güç dengesi değişmelerine sebebiyet verecek gelişmeleri yakından takip etmekte ve dünyanın neresinde olursa olsun bu süreçlere müdahil olmaya çalışmaktadır. Söz konusu müdahalelerini demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, güvenlik vb. unsurlarla ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda kullanmaya çalıştığı müdahale yöntemleri olarak bölgeye doğrudan askeri varlık bulundurmak, NATO gibi politik-askeri yapılarla ortak faaliyette bulunmak, bölge ülkelerini politik anlamda doğrudan etki altına almak ve bölgeye yatırım yapmak veya yatırımları teşvik edip desteklemek şeklinde olmaktadır (Dubovyk, 2003). Tabii ki bu yöntemler sadece Geniş Karadeniz Bölgesi'ne özel

yöntemler değildir. Örneğin ABD, Çin'in devreye soktuğu BRI projesinin uluslararası dengeleri ABD aleyhine değiştirecek çıktılar yaratma potansiyeli taşıması nedeniyle, projenin başarısını engellemeye yönelik bazı yaklaşımlar geliştirmekten imtina etmemiştir. Özellikle, BRI'nin üzerinden geçmesi planlanan ülkelere ait yatırımları desteklemesi bu bağlamda yorumlanabilecek bir harekettir. Bangladeş'te BRI sürecine ilgiyi azaltabilecek alternatif projelere destek vermesi, Afganistan, Pakistan ve Hindistan üzerinde yer alan doğal gaz boru hattı projesine finansman sağlaması, Afganistan'daki yol ve enerji projelerine parasal katkıda bulunması, Orta Asya ülkeleri arasında ekonomik bağlantıları güçlendirecek işbirliği süreçlerini desteklemesi böylesi çabalara örnek olarak gösterilebilir.

İlave olarak, ABD Çin'in BRI projesine "BUILD ACT" politikası ile karşı koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda ABD, 60 milyar dolarlık yatırım portföyüne sahip olan Denizaşırı Özel Yatırım İşbirliği (Overseas Private Investment Cooperation-OPIC) ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development-USAID)' nı birleştirilmiştir. Bu birim kalkınma finansmanı sağlamak üzere oluşturulmuş devlete ait bir birimdir. Örneğin, burada oluşturulan kaynaklardan Çin'in Pakistan'a yaklaşmasının önüne geçilmeye çalışılmış, Hindistan ve Afganistan'ın altyapı yatırımlarına destek verilmiştir.

ABD Geniş Karadeniz Bölgesi'nde hem Rusya Federasyonu'nun hem de Çin'in bölge üzerindeki etkisini bertaraf etmek hem de onların sorunsuz olarak zengin ve istikrarlı Batı piyasalarına geçişini engellemek amacıyla özellikle hem demokrasi ve insan hakları mağduriyetlerini hem de uluslararası terörizmi gerekece göstererek bölge ülkelerini kendi saflarına çekmeye çalışmaktadır. Ukrayna'da Turuncu devrimi, Gürcistan'da Gül devrimini Rusya Federasyonu'na rağmen destekleyerek etki alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu iki ülkenin halihazırda AB'nin ortak üye (associate member) statüsünde olmasının

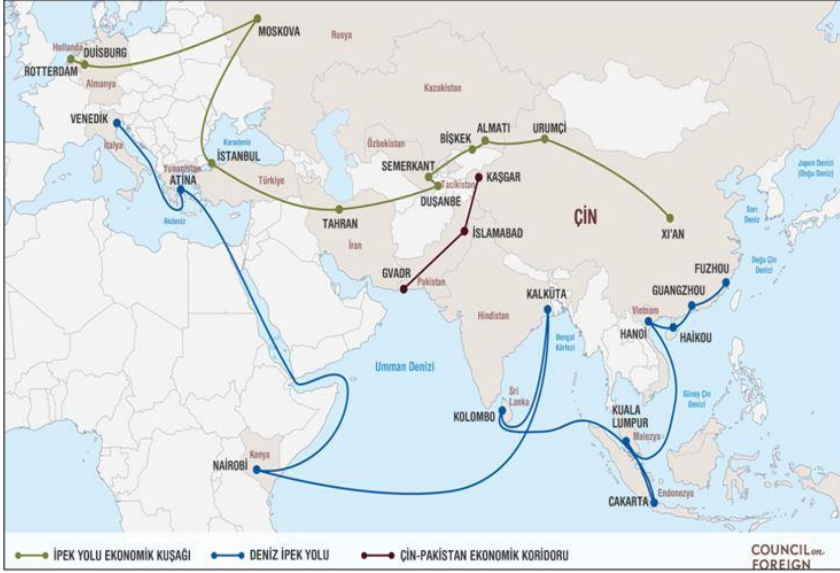
altyapısı bu tarz gelişmelerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir gelişme aslında bu iki ülkenin Rusya Federasyonu'ndan ne kadar bağımsız hareket ettiklerinin göstergesi olarak da yorumlanabilir. Özellikle Ukrayna ile yaşanan çatışmalarla iki ülke arasında ortaya çıkan gerginlik Avrupa'ya giden enerji boru hatlarına yenilerinin ilave olmasına sebebiyet verecek kadar önemli sonuçlar yaratmıştır. 2014 yılından sonra ABD ve AB' nin Rusya Federasyonu'na kısıtlama uygulaması ve Ukrayna'ya destek vermeleri Rusya Federasyonu'nun ilişki yönünü Türkiye'ye döndürmesini sağlamıştır. Rus petrol ve doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya aktarımında Ukrayna seçeneğinin bypass edilmesi gereği Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk-Rus ilişkilerinin politik-ekonomi boyutunun da derinleşmesini sağlamıştır (Shlykov, 2018).

3.3. Çin Perspektifi:

Çin, dünya üretimi ve ticareti içindeki payını sürekli olarak artıran bir ülkedir. SAGP' ye göre GSYİH değeri ABD' nin bile üzerine çıkabilen ve dünyanın son dönemlerde en hızlı büyüyen ülkesidir. Bu eğilimin devam etmesi durumunda dünyanın güç dengelerinin yeniden şekilleneceği açıktır. Böyle bir olasılığın varlığı bu ülkeyi dünyanın diğer önemli güçleri ile karşı karşıya getirmekte ve güç mücadelesinin olduğu yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu mücadele alanlarının başında Çin'in gelecek öngörülerinde önemli bir yere sahip olan ve ülkenin zengin ve istikrarlı Batı piyasalarına geçişini en hızlı ve düşük maliyette sağlayabilecek, dolayısıyla rekabetçiliğini artıracak alanlardan biri de Geniş Karadeniz Bölgesi'dir. Geniş Karadeniz Bölgesi Çin açısından sadece bir geçiş koridoru değil aynı zamanda bir ihracat pazarı ve hammadde kaynağı olarak düşünölebilecek imkanlara sahiptir. Özellikle bu geçiş koridoru üzerinde dünyanın en zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına ulaşma imkanının olması alanın sunacağı muhtemel katkıların boyutunu artırmaktadır.

Rusya Federasyonu dışındaki diğer Geniş Karadeniz Bölgesi içinde yer alan petrol ve doğal gaz üreten ülkelerle Çin'in doğrudan enerji ticareti son derecede sınırlıdır. Henüz Hazar Havzası enerji kaynaklarından yararlanmayı sağlayacak anlaşmaları yapamamıştır. Bu konuda açıkça söylenmese de Rusya Federasyonu'nun sınırlayıcı etkileri olduğunu tahmin etmek zor değildir. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, ABD-Japonya güvenlik ittifakının güçlenmesi ve tek kutuplu dünyada bireysel olarak Rusya Federasyonu ve Çin'in kendilerini güvensiz hissetmeleri iki ülkenin aralarındaki ortak çıkar alanlarının olduğunu ve birlikte hareket etmenin rasyonelitesi kapsamında hareket edilmesi gerektiği açıktır. Aslında SCO tam da bu alanda inisiyatif üstlenebilecek bir formda oluşturulmuşken içinin bu bağlamda fiilen doldurulamaması iki ülkenin de gerçek anlamda güçlerini birleştirmekten kaçındıklarının ve uzun vadede birbirlerine güvenemediklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. SCO ile dünyanın geri kalanına verilen mesaj belki de sadece böyle bir işbirliği olasılığının ihtimal dahilinde olduğunu kalıcı bir şekilde hatırlatmak üzerine olabilir.

Rusya Federasyonu petrol ve doğal gaz açısından Çin'in temel arzıcısı durumundadır. Doğu Sibirya gaz alanlarından Çin'e, Batı Sibirya gaz alanlarından Avrupa'ya ihracat yapmaktadır (Meidan, 2020). Bu durum ne Çin'in ne de Avrupa'nın memnun kaldığı bir durum değildir. Hem Çin hem de AB enerji güvenliklerini sağlamak için Orta Asya ve Kafkasya'da yeni arz kaynaklarına ulaşma çabası içinde hareket etmektedirler. Çin bu kapsamda BRI adı verilen girişimi 2013 yılında duyurmuştur. Aşağıdaki harita "One Belt One Road": Modern İpek Yolu projesinin muhtemel güzergahlarını göstermektedir.

Kaynak: Karagöl, 2017, s.2

BRI yaklaşık 70 ülkeyi kapsayan, dünya nüfusunun yüzde 65'ini, dünya GSYİH' sinin yüzde 40'ını içine alan kalkınma yardımları, özel ve kamu borçları ve doğrudan yabancı yatırımları kapsayan geniş ve maliyeti yüksek bir girişimdir. İlk etapta yaklaşık 2 trilyon dolar civarında yatırımı gerektiren bu girişimin amacı Çin'in Avrasya'daki ticari varlığını ve jeopolitik etkisini artırmak ve Orta Asya ve Geniş Karadeniz üzerinden Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine erişimi sağlayacak bir transport koridoru oluşturmaktır. BRI politika koordinasyonu, altyapı bağlantısı, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve insanların bağlantılı hale gelmesi gibi beş temel özelliği tanımlayan niteliğe sahiptir (EBRD, 2020)

BRI, İpek Yolu Ekonomi Kuşağı (Silk Road Economic Belt) ve Deniz İpek Yolu Girişimi (Maritime Silk Road Initiative) diye iki kısımdan oluşmaktadır. İlki, Rusya Federasyonu ve Orta Asya üzerinden Batı Avrupa'ya geçişi sağlayan karasal bir güzergahdır. İkincisi ise, Güney Çin ve Hint Okyanusu

üzerinden Basra Körfezi, Süveyş Kanalı ve değişik karasal alanlardan Batı Avrupa'ya giden deniz tabanlı bir rotadır. BRI sadece bu iki ana kapsamda yapılan yatırımları içermeyip, sözkonusu ana yatırımları destekleyecek ve etkinliklerini artıracak olan demiryolları, otoyollar, köprüler, tüneller, metrolar ve havayolu yatırımları gibi ilave yatırımlar da proje kapsamında planlanan diğer yatırımlar arasındadır. Bu yeni yatırımların yanında mevcut altyapının modernizasyonunu veya genişlemesini sağlayacak iyileştirme yatırımları proje kapsamında düşünülen yatırımlardır. Özellikle limanlar çok önem verilen stratejik bir konudur. Derin su limanları, bilgisayar sistemlerinin kurulumu, lojistik, rıhtım, vinçler, limanlarla bağlantılı yolların vb. geliştirilmesine kadar son derece ayrıntılı bir içerik taşıyan özelliklere sahiptir. Ayrıca, süreçle doğrudan bağlantılı olmayan barajlar, telekomünikasyon ağları, petrol alanları, özel ekonomik bölgeler gibi alanlar da sistem içinde yer alan diğer yatırım alanlarıdır.

Böylesi bir altyapının oluşturulması nihayetinde Çin'in Batı piyasaları ile olan entegrasyonunu artıracak ve mallarının daha kolay, daha hızlı ve daha karlı bir şekilde aktarılmasına imkan verecektir. Yine, proje sayesinde Çin ekonomisi ihtiyaç duyduğu başta petrol ve doğal gaz olmak üzere arz kaynaklarına esneklik kazandıracak ve arz güvenliğini kontrol altına almış olacaktır.

BRI kapsamında Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler proje açısından stratejik öneme sahip ülkelerdir. Karadeniz coğrafik özellikleri kapsamında Avrupa ve Rusya Federasyonu ile ulaşım imkanları sunabilecek önemli bir lokasyondur. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale boğazı üzerinden Akdeniz'e ulaşım imkanı sunan yapısı ile Türkiye proje bağlamında çok önemli bir ülke pozisyonundadır. Ayrıca Karadeniz'in Arap Yarımadası, Hazar Denizi ve İran'a yakın olması da avantaj olarak değerlendirilmektedir. Yine Geniş Karadeniz bölgesi gelişen ekonomik gücü sayesinde Çin malları için önemli Pazar niteliği taşımaktadır. Ayrıca özellikle Türkiye üzerinden geçecek bir

ulaşım modülü Çin'i Rusya Federasyonu ve ABD' nin üzerinde doğrudan etkili olduğu alanların dışına çıkartabilecek ve bir anlamda bu iki küresel aktörü devre dışı bırakabilecektir (Blanchard, s.44).

Sonuç

Tarihsel süreç içinde Avrupa, Asya ve Orta Doğu ülkeleri arasında coğrafik olarak önemli bir geçiş koridoru olan Geniş Karadeniz Bölgesi birçok imparatorluk ve ülke açısından her zaman bir çekim merkezi olmuştur. Böylesi bir niteliğinin olması bölgeyi kültür, dil, din, ırk gibi farklı insan ve toplumsal özelliklerin kesiştiği heterojen bir alan haline getirmiştir. Oluşan heterojen yapı sadece ülkeler arasında değil aynı ülke içinde yaşayan insanlar arasında bile ciddi sorunlar yaratmaktadır. Böylesi kökleşmiş farklılıkların olduğu Geniş Karadeniz Bölgesi'nde bulunan ülkeler bazı istisnalar dışta bırakılırsa, genellikle aralarında doğrudan ya da dolaylı olarak süregelen bir çatışma içinde bulunmaktadır.

Toplumsal alanda görülen bu farklılıklar bölgedeki ekonomik gelişme seviyeleri itibarıyla da benzerdir. Her ne kadar benzer hedeflere ulaşmak için benzer politikalar uygulansalar da ülkeler arasında oldukça önemli gelişme farklılıkları bulunmaktadır. Özellikle AB içinde de yer alan ülkeler ile petrol ve doğal gaz kaynakları itibarıyla zengin olan ülkeler diğerlerine göre daha yüksek bir yaşam standartına sahiptir. Böylesi bir kaynak zenginliği ve stratejik lokasyon üstünde yer alan bu ülkeler geçmişte olduğu gibi gelecekte de uluslararası aktörlerin müdahalelerine maruz kalmaları muhtemeldir.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nin bir önemli sorunu da belki de dünyanın en istikrarsız alanı olan Orta Doğu ülkelerine sınır olmasıdır. Bu bölgede yaşanan ve süregelen savaşlar nedeniyle oluşan istikrarsızlıklar Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerini insani, ekonomik ve güvenlik bağlamında oldukça rahatsız etmektedir. Örneğin, Irak ve Suriye'de yaşanan savaşların

sadece sınır ülkeleri değil AB ülkelerini bile başta düzensiz göçmen krizi olmak üzere zor durumda bıraktığı açıktır.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde yer alan ülkeler aralarında yaşadıkları çatışmalara rağmen yine de bölgede ortak ekonomik zemin üzerinden barışı korumak amaçlı entegrasyon çabaları içinde bulunmaktadırlar. İlişkilerin boyutu bıçak sırtı denge şeklinde olup, dengede küçük bir oynama kalıcı dengesizlik sorunlarını beraberinde getirebilecektir. Oluşturulan entegrasyon veya işbirliği süreçlerinin derinleşmesi ve daha ileriye taşınması mümkün görünmemektedir. Yani bölgede oluşturulan entegrasyon hareketlerinin görünürde açıklanan getirilerinin sağlanması neredeyse imkansızdır. Bu nedenle entegrasyon üzerinden bölgede istikrar ve güven ortamı yaratmak mümkün değildir. Ayrıca, bölge ülkelerinin farklı ve neredeyse birbirine rakip entegrasyon süreçleri içerisinde yer alması bu alandan hareketle bölgesel olumlu çıktıların elde edilmesini engellemektedir. Özellikle halihazırda AB içinde yer alan Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin birliğin izni olmadan hareket etmesi teorik olarak mümkün değildir. Zira bu ülkeler AB'nin ortak ticaret politikasına dahildir ve birlik üyesi olmayan ülkelerle tercihli ticaret veya serbest ticaret gibi şartlarda ticaret yapmaları mümkün değildir. Ancak AB şu ana kadar bu üç ülkenin BSEC gibi bölgesel olarak stratejik bir alan içinde yer almasını kendi çıkarları için elzem görüyor olabilir. Zira Geniş Karadeniz Bölgesi içinde yer alan ülkeler sayesinde hem ekonomik hem de her türden güvenlik anlamında önemli kazanımlar elde ettikleri açıktır. Bu kazanımlar hem AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında hem de NATO üzerinden elde edilmeye çalışılmaktadır.

Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinin aralarındaki entegrasyonu ve ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen sorunlardan biri de Rusya Federasyonu'nun Ukrayna ve Gürcistan ile yaşadıkları çatışmalardır. Her iki çatışmanın da merkezinde ülkelerin

toprak bütünlükleri ve insani konularla ilgili sorunlar vardır. Ukrayna'da Kırım, Gürcistan'da Abazya ve Güney Osetya sorunu her iki ülkenin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini asgari seviyelere taşımıştır. Bugün hem Ukrayna hem de Gürcistan AB'nin ortak üyeleri pozisyonuna gelmişlerdir. Böylesi bir durumun varlığı bölgesel ilişkilerin gelecekte nasıl bir seyir göstereceğinin işaretlerini taşımaktadır. Geline nokta itibarıyla Rusya Federasyonu'nun böyle bir sürece razı olması hegemon gücü ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir. AB ve ABD'nin özellikle ekonomik bağlamda getirmiş olduğu kısıtlamalar ülkeyi oldukça zorlamaktadır. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ savaşına doğrudan müdahil ol(a)maması belki de gelinen noktanın boyutunu gösteren açık bir olgudur ki Ermenistan Rusya Federasyonu tarafından oluşturulan ve gümrük birliği kapsamında entegre olan yani ticaret politikalarını özdeş duruma getirildiği EEU entegrasyon alanı içinde yer almaktadır.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde istikrarlı ve barışçıl bir ortam yaratma yöntemleriyle ilgili bir seçenek bölgenin çatışmalara gerekçe olan stratejik konumunu ekonomik anlamda çekici hale getirerek yabancı yatırımları bölgeye çekmek olabilir. Bu yatırımlar bölgenin istikrarı üzerinde etkili olan güçleri ortak çıkarlar etrafında bir araya getirebilecek yatırımlar şeklinde olabilir. Bilindiği gibi AB süreci Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve EURATOM gibi sektörel anlaşmalarla başlatılmıştır.

BRI, Türk Akımı, BTC boru hattı, Mavi Akım, TANAP, TAP, TRACECA gibi projeler böylesi bir sürece katkı yapabilecek potansiyele sahip projeler olarak düşünülebilir. Ayrıca sermayesi yetersiz ancak ekonomik potansiyeli olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek bölge ülkeleri arasındaki işbirliği imkanlarını geliştirerek çatışmaların çözümlenmesine katkıda bulunabilir. Özellikle bölgenin doğu ve batı kısmında yer alan Çin ve AB'yi içeren

projelerin Geniş Karadeniz Bölgesi kapsamında gerçekleştirilmesi durumunda yatırımlara taraf olan ülkelerin tamamı için olumlu sonuçlar verebilir. Özellikle AB ve Çin'in enerji güvenliğini sağlamalarına yönelik olarak izledikleri politikalar dikkate alındığında beklenen olumlu sonuçların elde edilmesi imkansız olmayacaktır. Ayrıca unutmamak gerekir ki Geniş Karadeniz Bölgesi sadece zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarından ibaret bir alan olmayıp aynı zamanda geniş tarımsal potansiyele, su gücüne, maden rezervlerine ve turizm destinasyonlarına sahip son derece cazip bir bölgedir. Bu alanların da benzer yöntemlerle işbirliği alanlarına dönüştürülmesi Karadeniz'in gerçek bir "barış gölü" haline getirilmesine katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Behar, J. (1991). Economic Integration and Intra Industry Trade: The Case of The Argentine-Brazilian Free Trade Agreement. *Journal of Common Market Studies*, Vol.29, No.4, 527-552
- Blanchard, J.M.F (2020). Keeping Current on the BRI in the Black Sea: Small Ripples, but no Big Waves. A Sea Change? China's Role in the Black Sea, Frontier Europe Initiative, 44-52
- Bormann, A. ve Koopmann, G. (1994). Regionalisation and Regionalism in World Trade. *Intereconomics*, 163-170
- Brainard, H.G. (1975). Uluslararası İlişkiler (Çeviri: Tekok, O.). AİTİA Yayın No: 84, Kalite Matbaası, Ankara
- Chitiba, C.A. (2016). Black Sea Economic Cooperation Organization Short and Medium Term Prospects. *Knowledge Horizons-Economics*, Vol.8, No.1,14-17
- Cornell, S.E. ve Högström, A.J.P. (2006). The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security. *Silk Road Paper*, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program
- Çelik, K. (1992). Ekonomik Entegrasyon Teorileri Açısından Karadeniz İşbirliği Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Analizi.

- Basılmamış Doktora Tezi.* KTÜ, SBE, İktisat ABD, Trabzon
- Deutch, K.W. (1972).Attaining and Maintaining Integration. *European Integration* (Editor: Michael Hodges), Penguin Interdisciplinary Readings, Penguin Books, Great Britain, 108-123
- Dima, N. (2003). The Black Sea Region: New Economic Cooperation and Old Geopolitics. *Journal of Social, Political, and Economic Studies*, Vol.28, Number 1
- Dubovyk, V. (2003). The Role of United States in the Black Sea. *Ponars Policy Memo 298*
- Enders, W. ve Lapan, H.E. (1987). *International Economics*, Prentice-Hall Inc.,1987, New Jersey
- Hormats, R.D. (1994). Making Regionalism Safe. *Foreign Affairs*, Vol.73, No.2, 97-108
- İyibozkurt, E. (1982). Dış Ticaret. *TİTİA Yayın Nr. 6*, Karadeniz Matbaacılık, Trabzon
- Karagöl, E.T. (2017). Modern İpek Yolu Projesi. SETA Yayınları, Sayı.174. Ankara
- Karluk, R.(1996). Avrupa Birliği ve Türkiye. *IMKB*, Emir Offset, 1996, İstanbul
- King, C. (2008). Black Sea in the Historical Perspective. The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives, *Edited by Daniel Hamilton and Gerhard Margott*, Center for Transatlantic Relations, 1-23
- Petersen, N. (1988). National Strategies in the Integration Dilemma: An Adaptation Approach. *Journal of Common Market Studies*, Vol.36, No.1, 33-54
- Petrovskaia, O. (2015). Eurasian Economic Union: Problems and Prospects. *Eurasian Economic Union: How to Preserve*, ISPI, 1-2
- Preusse, H.G. (1997). Regional Integration in Nineties. *Journal of World Trade*,147-164
- Roxana, V-D. ve Catalin, P. (2017). EU Contribution to Strengthening Regional Development and Cooperation in

- the Black Sea Basin. *“Ovidius” University Annals, Economic Science Series*, Vol. XXII, Issue.1
- Shlykov, P. (2018). Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition. *Perceptions*, Vol. XXIII, Number.2, 93-116
- Tang, S. (2000). Economic Integrations in Central Asia: The Russian and Chinese Relationship. *Asian Survey*, Vol. 40, No.2, 360-376
- Veronika, S. (2017). Topical Issues of Cooperation Between The European Union and Organization of the Black Sea Economic Cooperation. *Moldovian Journal of International Law and International Relations*, Vol.12, Issue.1, 123-127
- Zhelev, P. (2020). Challenges of Economic Integration in the Black Sea. (*Open Sources*)

www.botas.gov.tr, www.bsec.org, www.ebrd.org, www.wb.org